

ПРИЛОЖНО ПОЛЕ И ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ РЕГЛАМЕНТИ В ОБЛАСТТА НА СОЦИАЛНАТА СИГУРНОСТ

Ивайло Епитропов¹

Summary: EU Regulations on the Coordination of Social Security Schemes – General Principles and Scope of Application

The coordination of diverse social security systems of the Member States is one of the main priorities of the European Union. The dynamism of European integration has contributed to a Europe where the labour market perspective has developed into an individual citizens-based perspective. The article follows the historical development of the social security legal framework and explains the general principles incorporated in these legal instruments. The Union has a long history of the coordination of social security systems which aims at facilitating the free movement of citizens. The first European Economic Community (EEC) regulations on the social security coordination date back to 1958. Over the years, several amendments have been carried out to enlarge the personal and material fields of application. Since 1 January 2011, Regulation (EU) No 1231/2010 extends modernised coordination of social security systems to nationals of non-EU countries (third-country nationals) legally resident in the EU. Modernised coordination rules apply in relation to Switzerland as from 1 April 2012 and in relation to Norway, Iceland and Liechtenstein (EEA countries) as from 1 June 2012. The article focuses on the modernization of the Union-wide social security protection — the extension of both personal and material scopes of application.

Key Words: Coordination of Social Security Schemes, Employed Persons, Self-Employed Persons, Civil Servants, Benefits

Свободното движение на работна сила е един от основополагащите принципи, на които се основава Европейският съюз (ЕС). Процесът на създаване на уеднаквена правна уредба, която да гарантира ефективно правата на работниците в рамките на ЕС, е сложен и много продължителен. Римският договор за създаване на Европейската икономическа общност (ЕИО) урежда само движението на работниците и правото им на установяване.

---

¹ Хоноруван преподавател по Трудово и Осигурително право, Департамент „Право“ на Нов български университет.

Осъзнавайки важността на тази материя веднага след създаването на ЕИО са приети още през 1958 г. първите регламенти, които уреждат общественото осигуряване. Впоследствие в рамките на Европейската общност се приемат редица нормативни инструменти, които целят да гарантират свободата на движение и правото на установяване на трудещите се лица в рамките на Общността². Приемането на специфични за ЕС правни разпоредби се налага поради факта, че е необходимо да се дадат равни възможности при упражняването на правата на гражданите, които променят местоживеенето си и местоработата си в различните държави-членки³.

Европейският нормотворец използва два подхода при създаването на правила за регулиране на осигурителните отношения. Първият подход е т. н. *хармонизация на националните законодателства чрез правния инструмент на директивата*. Директивата е акт, който обвързва Република България по отношения на дължимия резултат, но оставя компетентните национални органи да изберат подходящия начин за транспонирането и в българското право в определен срок. Такива например са определени директиви на ЕС, свързани с изискванията за еднакво третиране в областта на общественото осигуряване.

Вторият подход е *координацията на осигурителните системи чрез правния инструмент на регламент на ЕС*. Регламентите са източници на вторичното право на ЕС, които имат пряко приложение в Република България и всички други държави-членки на ЕС⁴. Необходимостта от координация на осигурителните законодателства се налага поради

---

² Вж. подробно **Ribas, Jacques Jean** (1965) *Social security in the European Community. Community Topics 18, May 1965*. [EU Commission - Brochure], достъпна на <http://aei.pitt.edu/34500/>. Вж. още **Pennings, Frans** *Introduction: Regulation 883/2004—The third coordination regulation in a row*. European Journal of Social Security, Vol. 11 (2009), Nos. 1–2, достъпна на: http://www.franspennings.org/attachments/File/coordination_ejss_introduction.pdf, както и Регламент № 3 от 25.09.1958 г. и Регламент № 4 от 3.12.1958 г. относно социалната сигурност на мигриращите работници (ОВ № 30, 16.12.1958 г.), в сила от 01.01.1959 г., Регламент 38/64 от 25.03.1964 г. (ОВ на ЕИО № 62 от 17.04.1964 г.), Регламент (ЕИО) 1408/71 (ОВ L 149 от 14.07.1971 г.) и Регламент на Съвета (ЕИО) 574/72 (ОВ L 74 от 21.03.1972 г.).

³ Приложното поле на координационните правила на ЕС надхвърля границите на социалното осигуряване. То включва също така определени видове плащания по трудовите правоотношения, социално подпомагане и др. правила, чрез които се цели постигането на социална сигурност на гражданите. Вж. по-подробно **Средкова, Кр.** *Осигурително право*. 4. изд. С.: Сиби, 2012, с. 634.

⁴ Според съда на ЕС „по силата на задълженията, произтичащи от ДЕО, държавите-членки са длъжни да не затрудняват пряката приложимост, присъща на регламентите...”. Строгото спазване на това задължение е необходимо условие за едновременното и еднаквото прилагане на регламентите в Общността”. Вж. *Решение на Съда от 10 октомври 1973 г. по-дело C-34/73* между страните Fratelli Variola S.p.A. срещу Amministrazione italiana delle Finanze с предмет искане за преюдициално заключение, направено от Tribunale

факта, че националните нормативни актове действат на териториален принцип и се получават множество неблагоприятни ситуации за гражданите, които живеят и работят едновременно или последователно в различни държави-членки на ЕО. Координацията се изразява в правила за съгласуване на функционирането на националните осигурителни системи с цел гарантиране на осигурителните права на трудещите се — мигранти, на членовете на техните семейства и на други категории лица, при запазване на особеностите на националните осигурителни системи⁵.

С влизането в сила на Договора за функционирането на Европейския съюз (ДФЕС)⁶ за изменение на Договора за Европейския съюз и договора за създаването на Европейската общност на 01.12.2009 г., наричан още Договор от Лисабон, терминът Европейска общност следва да се замени с Европейски съюз. Съгласно разпоредбата на чл. 45, пар. 1 и 2 от ДФЕС свободното движение на работници се гарантира в рамките на ЕС. Тази свобода на движение налага премахването на всякаква дискриминация, основаваща се на гражданство, между работниците от държавите-членки, що се отнася до заетост, възнаграждение и други условия на труд. Член 49 от ДФЕС забранява ограниченията върху свободата на граждани на държава-членка на територията на друга държава-членка. Свободата на установяване без ограничение в рамките на ЕС включва и правото на самостоятелна стопанска дейност. В момента действа Регламент (ЕО) № 883/2004 на Европейския парламент и Съвета от 29.04.2004 г. за координация на системите за социална сигурност⁷. Неговото влизане в сила се предопределя от влизането в сила на Регламента по прилагането му, поради което се забавя до приемането и влизането в сила на Регламент (ЕО) № 987/2009 на Европейския парламент и Съвета от 16.09.2009 г. за установяване процедурата за прилагане на Регламент (ЕО) № 883/2004 за координация на системите за

---

civile e penale di Trieste - Италия. Вж. и **Попова, Ж.** *Директната приложимост на регламента и имплементацията му в националния правов ред.* – Европейска интеграция и право, 2005, № 3, с. 155-164.

⁵Вж. **Средкова, Кр.** *Координацията на българското осигурително право с международните и европейските стандарти.* – Съвременен право, 1999, № 6, с. 20-33; **от нея:** *Същност и развитие на координацията на системите за социална сигурност.* – Административно правосъдие, 2007, № 4, с. 15-29; *Основни принципи на новата правна уредба на координацията на системите за социална сигурност в ЕС.* – Съвременен право, 2010, № 3, с. 24-30.

⁶ОВ С 306 от 17.12.2007 г.

⁷ОВ L 200, 07.06.2004 г., стр. 1. Регламент 883/2004 е изменен последователно три пъти с Регламент (ЕО) № 988/2009 на Европейския парламент и на Съвета от 16.09.2009 г. ОВ L 284, стр. 43 от 30.10.2009 г., Регламент (ЕС) № 1244/2010 на Комисията от 9.12.2010 г. ОВ L 338, стр. 35 от 22.12.2010 г. и Регламент (ЕС) № 465/2012 на Европейския парламент и на Съвета от 22.05.2012 г. ОВ L 149, стр. 4 от 8.06.2012 г.

социална сигурност⁸. Двата регламента влизат в сила едновременно на 1 май 2010 г. и от същата дата се отменят действащите до 30 април 2010 г. Регламент 1408/71 (основен регламент) и Регламент 574/72 (прилагащ регламент) за координация на системите за социална сигурност. От 1.1.2011 г. Регламент (ЕО) № 883/2004 и Регламент (ЕО) № 987/2009 вече се прилагат и по отношение на гражданите на трети държави⁹, а от 01.04.2012 г. държавите–членки прилагат Регламент (ЕО) № 883/2004 и по отношение на Конфедерация Швейцария.

На 6 юни 2011 г. Съветът на ЕС взема решение, че е целесъобразно в Споразумението за Европейското икономическо пространство (ЕИП) да се включат Регламент (ЕО) № 883/2004, Регламент (ЕО) № 988/2009 и Регламент (ЕО) № 987/2009¹⁰. На 1.06.2012 г. влиза в сила Решение № 76/2011 от 1.07.2011 година на Съвместния комитет на Европейското икономическо пространство, с което са изменени приложение VI (Социална сигурност) и Протокол 37 към Споразумението за ЕИП¹¹. Съгласно направените изменения, се разширява обхватът на новите действащи в рамките на ЕС разпоредби за координация на системите за социална сигурност върху Европейското икономическо пространство (ЕИП). Съвместния комитет на ЕИП взема специално решение по въпросите на социалната сигурност и от 01.06.2012 г. държавите–членки, включително Република България, прилагат Регламент (ЕО) № 883/2004 и Регламент (ЕО) № 987/2009 и по отношение на Норвегия, Лихтенщайн и Исландия. Важно е да се отбележи фактът, че посочените регламенти се прилагат само в хипотезите, когато е налице стълкновение на законодателства между държава- членка на ЕС и държава-членка на ЕИП или държава-членка на ЕС и Конфедерация Швейцария. Разпоредбите на Регламент (ЕО) № 883/2004 и Регламент (ЕО) № 987/2009 не се прилагат, когато е налице колизия между две държави членки на ЕИП или държава-членка на ЕИП и Конфедерация Швейцария.

⁸ ОВ L 284, 30.10.2009 г., стр. 1.

⁹ От 01.01.2011 г. е в сила Регламент (ЕС) № 1231/2010 на Европейския парламент и на Съвета от 24 ноември 2010 г. за разширяване обхвата на Регламент (ЕО) № 883/2004 и на Регламент (ЕО) № 987/2009 по отношение на гражданите на трети държави, които все още не са обхванати от тези регламенти единствено на основание тяхното гражданство. Дания и Обединеното кралство не са обвързани от разпоредбите на Регламент (ЕС) № 1231/2010 и не се прилагат Регламент (ЕО) № 883/2004 и Регламент (ЕО) № 987/2009 по отношение на гражданите на трети държави.

¹⁰ Решение 2011/407/ЕС на Съвета от 6 юни 2011 г. за позицията, която да бъде взета от Европейския съюз в рамките на Съвместния комитет на ЕИП по отношение на изменение на приложение VI (Социална сигурност) и Протокол 37 към Споразумението за ЕИП (ОВ L 182, стр. 12).

¹¹ ОВ L 182, стр. 12.

Обединеното кралство Великобритания и Северна Ирландия оспорват Решението на Съвета за разширяването на действието на вътрешносъюзните разпоредби спрямо трети страни с жалба, подадена на 18 август 2011 г. до Съда на ЕС (дело C-431/2011). В жалбата на Обединеното кралство се посочва едно единствено основание за отмяна, а именно, че Съветът е определил позицията на ЕС на неправилно правно основание, с което нарушил принципа на предоставената компетентност (член 5, параграф 1, първо изречение ДЕС)¹². Проблемът е дали в конкретния случай правното основание следва да се търси в разпоредбите относно вътрешния пазар или в разпоредбите относно пространството на свобода, сигурност и правосъдие, или пък в овластяващата разпоредба на член 217 ДФЕС за сключване на споразумения за асоцииране. Изборът на правното основание определя дали Обединеното кралство и Ирландия ще могат да ползват специалните права, дадени им от клаузата за участие („opt-in“) в Протокол № 21 към ДЕС и към ДФЕС¹³. Решението на Съда на ЕС ще има значение главно по отношение на уреждането на правилата за координация на системите за социална сигурност между Обединеното кралство и държавите членки на ЕИП (Норвегия, Лихтенщайн и Исландия), макар че косвено ще повлияе и на останалите държави-членки.

Въпреки изричното искане на Обединеното кралство да се ограничи действието на решението във времето до постановяване на ново решение на основание член 79, параграф 2, буква б) от ДФЕС, докато Съдът на ЕС не вземе решение по делото Регламент № 883/2004 и Регламент № 987/2009 ще се прилагат както на територията на Съюза, така и на територията на Норвегия, Лихтенщайн, Исландия и Конфедерация Швейцария.

Приемането на двата регламента има за цел да се синхронизират различните системи за социална сигурност (социално осигуряване), установени в държавите членки. Европейският законодател осъзнава, че националните законодателства, които регламентират социалното осигуряване в държавите членки са много различни и не могат

¹² Относно принципа на предоставената компетентност по-конкретно в областта на външната търговия на Съюза вж. Становище 2/94 от 28 март 1996 г. (Recueil, стр. I- 1759, т. 23 и 24), Становище 2/00 от 6 декември 2001 г. (Recueil, стр. I- 9713, т. 5), Становище 1/08 от 30 ноември 2009 г. (Сборник, стр. I- 11129, т. 110) и Решение от 1 октомври 2009 г. по дело Комисия/Съвет (C- 370/07, Сборник, стр. I- 8917, т. 46 и 47).

¹³ Протокол № 21 относно позицията на Обединеното кралство и Ирландия по отношение на пространството на свобода, сигурност и правосъдие. Съгласно разпоредбите на този Протокол мерките, приети съгласно или на основание на целия дял V, включително на основание член 79, параграф 2, буква б), се прилагат в Обединеното кралство, само ако то е избрало да се присъедини към тези мерки.

да бъдат заменени от една единна система. Поради това той възприема съвсем различен подход по отношение на материята на социалното осигуряване — приемат се два инструмента на вторичното право на ЕС (регламенти), които представляват уеднаквено вътрешно за ЕС право. Съгласно разпоредбата на чл. 249 на ДЕО регламентите са пряко приложими у нас и обвързват Република България.

В своето решение по дело C-34/73¹⁴ СЕО (вече СЕС) постановява, че „прякото приложение на регламентите означава, че влизането им в сила и прилагането им са независими от каквито и да е мерки на приемане в националното законодателство.” Следователно прякото приложение на регламентите означава, че влизането им в сила и прилагането му са независими от каквито и да било други мерки на приемане в националното право. При каквито и да е противоречия с националните нормативни актове на някоя държава-членка, регламентите имат предимство. По силата на чл. 2 от Акта относно условията за присъединяване на Република България и Румъния и промените в Учредителните договори на ЕС¹⁵ „от датата на присъединяване актовете... приети от институциите са задължителни за България“.

Възможното стълкновение на норми на правото на ЕС и националното право е предотвратено чрез тълкуванията на СЕС, че правото на ЕС има примат над националното законодателството в държавите-членки, въпреки че Конституцията на Република България (КРБ) не съдържа изрична разпоредба, признаваща този примат на европейското право. Съгласно чл. 4, ал. 3 от КРБ участва в изграждането и развитието на Европейския съюз. Нещо повече по силата на чл. 5, ал. 4 от КРБ международните договори, ратифицирани по конституционен ред, обнародвани и влезли в сила за Република България, са част от вътрешното право на страната и имат приоритет над тези норми на вътрешното законодателство, които им противоречат. Следователно разпоредбата на чл. 4, ал. 3 от КРБ и разпоредбата на чл. 5, ал. 4 от КРБ предоставят преимуществена роля на правото на ЕС във вътрешния правов ред. Разпоредбата на чл. 5, ал. 4 от КРБ признава върховенство на международните договори над вътрешното законодателство, но не и над Конституцията.

¹⁴ Решение на Съда от 10 октомври 1973 г. по дело C-34/73 с предмет преюдициално заключение от Tribunale civile e penale di Trieste - Италия в рамките на производството по делото Fratelli Variola S.p.A. срещу Amministrazione italiana delle Finanze.

¹⁵ ОВ L 157, 21.6.2005 г., стр. 203, обн. ДВ, бр. 103 и 104 от 2006.

Но правното надмощие на нормите на вторичното и първично право на ЕС следва от прехвърлените на ЕС правомощия произтичащи от Конституцията (чл. 85, ал. 1, т. 9).

Следователно Регламентите на ЕС са задължителни в своята цялост (т.е. във всички свои елементи) и представляват абстрактни нормативни инструменти, които нямат конкретни адресати (прилагат се *erga omnes*) и съдържат норми с общ характер. Те се прилагат се във всички държави членки непосредствено, т.е. разпоредбите им имат директен ефект¹⁶. Те се прилагат в своята цялост и действието им не може да се ограничава по какъвто и да било начин. Поради изложеното регламентите като инструменти на вторичното право на ЕС са възможно най-подходящият механизъм да се премахнат всички възможни противоречия, които възникват от прилагането на различни разпоредби на националните законодателства в една трансгранична ситуация. Целта е да се постигне свободно движение на работна сила, т.е. равенство между местните работниците, които живеят в дадена държава-членка и тези, които се преместват от друга държава-членка, с намерението да работят в нея. Регламент № 883/2004 (основен регламент) съдържа материалните разпоредби, с които се цели да решат различни противоречия между различните закони, уреждащи проблематиката на социалното осигуряване в държавите членки, докато Регламент № 987/2009 съдържа главно процедурни правила за прилагане на основния регламент.

Целта на уеднаквената чрез регламентите на ЕС правна уредба е да се премахнат възможните ситуации при които се получава положително или отрицателно стълкновение на закони, т.е. едновременно по отношение на едно и също лице се прилагат законодателствата на две или повече държави членки или на държава-членка на ЕС и държава-членка на ЕИП и/или Конфедерация Швейцария. Класическият пример за такава неблагоприятна трансгранична ситуация е дадено лице да пребивава в държава-членка, според законодателството на която задължението за осигуряване да произтича от пребиваването, а лицето да полага труда си на територията на друга държава-членка, в

---

¹⁶ Директният ефект на нормите на регламента се счита за презумптивен, нормите на регламента са функционално предназначени да предоставят права и задължения на частните лица в държавите членки. Вж. **Семов, А.** Система на източниците на правото на ЕС. С.: УИ „Св. Климент Охридски”, 2009, с. 112.

която задължението за осигуряване произтича от упражняването на трудовата дейност, т.е. в посочения пример лицето е задължено да се осигурява в две държави едновременно.

В сравнение с Регламент № 1408/71 персоналният обхват на Регламент № 883/2004 е разширен и спрямо икономически неактивни лица (лица, които не са заети/самостоятелно заети). Като цяло персоналният обхват на регламентите, които уреждат координацията на системите на държавите членки в материята на социалното осигуряване, постепенно се разширява. Първоначално Регламент № 1408/71 обхваща само работниците, но от 1 юли 1982 се прилага и спрямо самостоятелно заетите лица (тези, които се самоосигуряват). С Регламент на Съвета (ЕИО) № 1606/98 приложното поле на Регламент № 1408/71 се разширява още и включва държавните служители и приравнените към тях длъжностни лица, с Регламент (ЕО) № 307/1999 се внася поредната корекция и регламент № 1408/71 започва да се прилага и спрямо други категории осигурени лица, каквито например са студентите. С Регламент № 895/2003 отново се изменя Регламент № 1408/71 и се разпростира действието му върху гражданите на трети страни, в случай че имат постоянно пребиваване на законно основание на територията на ЕС. В периода от 1.05.2010 г. до 31.12.2010 г. Регламент № 1408/71 продължава да се прилага по отношение на гражданите на трети държави, защото по отношение на гражданите на трети държави Регламент (ЕО) № 883/2004 влиза в сила на 1.01.2011 г.

Регламент № 883/2004 се прилага към всички граждани на държава–членка на ЕС, към лицата без гражданство¹⁷ и бежанци¹⁸, пребиваващи в държава–членка, които са или са били подчинени на законодателството на една или повече държави – членки, както и

¹⁷ „Лице без гражданство“ означава лице, което не се разглежда като гражданин от нито една държава в съответствие с нейното законодателство съгласно значението, установено в член 1 на Конвенцията за лица без гражданство, подписана в Ню Йорк на 28 септември 1954 г.

¹⁸ Бежанец“ има значението, установено в чл. 1 от Конвенцията за статута на бежанците, подписана в Женева на 28 юли 1951 г. Нейната разпоредба гласи, че терминът „бежанец“ се прилага към всяко лице, което: 1) е било считано за бежанец по силата на споразуменията от 12 май 1926 г. и 30 юни 1928 г. или по силата на конвенциите от 28 октомври 1933 г. и 10 февруари 1938 г., на протокола от 14 септември 1939 г. или на Устава на Международната организация за бежанците; Решенията за непредоставяне правото да се считат за бежанци, приети от Международната организация за бежанците в периода на нейната дейност не са пречка за предоставяне на статута на бежанец на лица, които отговарят на условията на точка 2; 2) в резултат на събития, станали преди 1 януари 1951 г., и при основателни опасения от преследване по причина на раса, религия, националност, принадлежност към определена социална група или политически убеждения, се намира извън страната, чийтогражданин то е, и не може да се ползва от закрилата на тази страна, или не желае да се ползва от такава закрила поради тези опасения; или, бидейки без гражданство и намирайки се извън страната на своето предишно обичайно местоживееене в резултат на подобни събития, не може да се завърне или, поради такива опасения, не желае да се завърне в нея.

към членовете на техните семейства и към наследниците на горните категории лица (основание чл. 2(1) от Регламент № 883/2004).

Приложното поле (материалният обхват) на Регламент № 883/04 е определено в неговия чл. 3. Уеднаквената в регламента правна уредба се прилага към различни видове обезщетения, които са изчерпателно посочени в чл. 3. Това са обезщетенията за болест, за майчинство и еквивалентите им обезщетения за гледане на малко дете от бащата, пенсионните обезщетения за старост, инвалидност, за преживели лица, обезщетенията за трудови злополуки и професионални болести, предпенсионните обезщетения; обезщетенията за безработица; семейните обезщетения, помощите при смърт. Регламент № 883/04 не се прилага към различните видове помощи и обезщетения, по отношение на които държава–членка поема отговорността за нанесени вреди на лица и предвижда компенсация, като например тези за жертви на война и на военни действия или техните последствия; за жертви на престъпления, убийства или терористични актове; за жертви на вреди, нанесени от представители на държавата–членка в хода на служебните им задължения; или за жертви, които са претърпели вреди по политически или религиозни причини или по причина на своето потекло.

Дял I съдържа дефиниции на основните понятия, които се използват в регламента, определя приложното му поле (материален и персонален обхват), въвежда основните ръководни принципи (равно третиране на обезщетения, доходи, факти и събития, предотвратяване на съвпадането на обезщетения, отпадането на правилата за пребиваване). Дял II от Регламент № 883/2004 е същностната част, сърцевината на разглеждания акт, защото именно там се съдържат правилата за определяне на приложимото право, когато е налице трансгранична ситуация, т.е. институциите на различни държави следва да приложат регламента по отношение на лица, попадащи в персоналния му обхват. Правилата за определяне на приложимото право се уредени в разпоредбите на чл. 11-15 от основния регламент, чл. 14-21 на регламента по прилагането и в редица решения на Административната комисия. Разпоредбите на уеднаквената правна уредба определят на първо място в коя държавата–членка, се дължат и какви са по основание и размер задължителните данъчни задължения или осигурителни вноски, включително за дейностите и доходите от други държави–членки. На второ място разпоредбите на Дял II

от Регламент № 883/2004 определят коя държава-членка следва да се заплаща на засегнатите лица всички обезщетения и услуги по регламента.

Важно нововъведение е разпоредбата на чл. 11, пар. 1, която предвижда, че лицата за които се прилага Регламент № 883/2004, са подчинени на законодателството относно социалното осигуряване на една единствена държава-членка и правилата за определянето на това законодателство са въведени именно Дял II от Регламент № 883/2004. Според този принцип към определен момент/за определен период лицата са субект на законодателство на една единствена държава.

Основното правило за определяне на приложимото право е, че по отношение на лицата, които са наети по договор с работодател и спрямо т.н. в регламента самостоятелно заети лица се прилага осигурителното законодателство на държавата, в която работникът обичайно полага своя труд. В случая се прилага класическата формула на привързване *lex loci laboris*. Приложимо към осигуряването на всички икономически активни лица (наетите по индивидуален или колективен трудов договор, самоосигуряващите се лица, държавните служители, лицата, които получават обезщетения за безработица и лицата, които отбиват редовна военна служба или са на подготовка във въоръжените сили) е правото на държавата, в която работят. Спрямо лицата, които не са икономически активни, се прилагат разпоредбите на законодателството по тяхното местопребиваване.

Необходимо е да се направи терминологично уточнение. В българската езикова версия на Регламента се използват понятията „заето лице” и „самостоятелно заето лице.” Целта на регламента е да се обхванат двете категории лица — тези, които са наети по договор с работодател и тези, които самостоятелно упражняват своята дейност. В българското законодателство (Кодексът за социално осигуряване и Наредбата за обществено осигуряване на самоосигуряващите се лица, българските граждани на работа в чужбина и морските лица) към категорията лица, които самостоятелно упражняват своята професия/дейност се използва терминът самоосигуряващо се лице. Важно е да се отбележи, че двете понятия не се припокриват и нямат еднакво значение. Националната агенция за приходите приема, че заети лица са лицата по чл. 4, ал. 1 и ал. 2 и лицата по чл. 4а от Кодекса за социално осигуряване, а за самостоятелно заети лица следва да се считат тези по чл. 4, ал. 3, т. 1, 2, 4, 5 и 6 от Кодекса за социално осигуряване. Така в нашето

законодателство управителят на търговско дружество, който е сключил с дружеството договор за управление и контрол, се счита за заето лице съгласно разпоредбите на българското законодателство. Но в други държави членки управителите на търговски дружества се считат за самостоятелно заети лица. За заети лица за целите на Дял II от Регламента се считат и морските лица по смисъла на Кодекса за социално осигуряване.

В персоналният обхват на регламента като заети лица са включени държавните служители, т.е. разпоредбите на регламента се прилагат и спрямо държавните служители, които се осигуряват съобразно разпоредбите на осигурителното законодателство на държавата–членка, приложимо към администрацията, в която работят (чл. 11(3)(б) от Регламент № 883/2004). В чл. 1(г) от Регламент № 883/2004 е въведена дефиницията на понятието „държавен служител“ за целите на регламента. „Държавен служител“ е лице, считано за такова или приравнено на такова от държавата–членка, чийто субект е наелата го на работа администрация. В Дял II от Регламент № 883/2004 не е предвидена специална разпоредба по отношение на лицата, които са наети на работа в дипломатически мисии и консулски служби. Съгласно тълкуване, дадено от Националната агенция за приходите, лицата, наети по трудово правоотношение, които са служители в дипломатическата служба по смисъла на Закона за дипломатическата служба, следва да бъдат приравнени на държавни служители с оглед прилагане разпоредбите на Дял II от Регламент № 883/2004¹⁹.

Европейските регламенти в областта на социалната сигурност са сравнително нов и изключително значим източник на нормативна уредба. Те надграждат законодателството на всяка държава–членка и по отношение на Република България, като член на Европейския съюз, Регламент № 883/2004 и Регламент № 987/2009 имат пряко действие и се прилагат с приоритет пред българското законодателство в случаи на противоречия. Двата регламента имат за задача да синхронизират нормативната уредба, регулираща социалното осигуряване в държавите–членки, за да се елиминират онези противоречията, които възникват от прилагане на (отделни елементи от) специфичните национални законодателства на държавите–членки в трансгранична ситуация.

---

¹⁹ Становище изх. № 20-00-200 от 23.06.2010 г. относно определяне на приложимото законодателство според Дял II от Регламент (ЕО) № 883/2004 на Европейския парламент и на Съвета.